

УДК 378.017:172.15]:355.48(470+571:477)"2014/..."(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-9\(27\)-164-172](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-9(27)-164-172)

Добридень Алла Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, 20300, тел.: (067) 365-91-17, <https://orcid.org/0000-0003-0786-0161>.

Кравець Ніна Павлівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, тел. : (098) 667-97-68, <https://orcid.org/0000-0002-1423-8533>.

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Умови дії воєнного стану в Україні потребують підвищеної уваги до питань військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти, тому важливо формувати відчуття громадянської обов'язковості та національної свідомості, щоб забезпечити готовність студентської молоді до захисту держави у разі потреби. Автори публікації зосереджують увагу на сутності військово-патріотичного виховання, його особливостях, структурі, а також впровадженні ефективних психолого-педагогічних методів, прийомів військово-патріотичного виховання та реалізації їх у процесі виховної діяльності здобувачів вищої освіти.

У статті зазначено про важливість формування військово-патріотичного виховання у здобувачів вищої освіти в контексті їх майбутньої ролі у розвитку сучасного суспільства. Завдання військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах дії воєнного стану полягає у формуванні відчуття патріотизму, відповідальності перед державою та суспільством, здатності до дії в екстремальних ситуаціях, поваги до військової служби та у формуванні основ безпеки життєдіяльності.

Військово-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти формується за допомогою сучасних форм та методів, а саме: військові навчання, військово-спортивні змагання, патріотичні заходи, участь у військових та бойових діях, робота в добровольчих батальйонах, волонтерство тощо. У статті представлено прийоми військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах дії воєнного стану, які включають в себе такі елементи, як формування відчуття відповідальності перед державою, національної свідомості, виховання у здобувачів вищої освіти високої моральної та етичної культури, викладання основ бойової підготовки та безпеки життєдіяльності.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, здобувачі вищої освіти, умови дії воєнного стану, патріотизм, психолого-педагогічні методи, громадянська позиція.

Dobryden Alla Volodymyrivna Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 28, Uman, 20300, tel.: (067) 365-91-17, <https://orcid.org/0000-0003-0786-016>

Kravets Nina Pavlivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Psychocorrective Pedagogy and Rehabilitation Department, Dragomanov Ukrainian State University, Pyrohova St., 9, Kyiv, 01601, tel.: (098) 667-97-68, <https://orcid.org/0000-0002-1423-8533>

MILITARY AND PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The conditions of the martial law in Ukraine require increased attention to the issues of military and patriotic education of students. Therefore, it is important to cultivate a sense of civic duty and national consciousness to ensure the readiness of student youth to defend the country if necessary. The authors of the article focus attention on the essence, peculiarities, structure, and the implementation of effective psychological and pedagogical methods, techniques of military and patriotic education and their realization in the process of upbringing of students.

The importance of forming military and patriotic education of students in the context of their future role in the development of modern society is emphasized in the article. The tasks of military and patriotic education of students under martial law are to cultivate a sense of patriotism, responsibility for the state and society, to develop the ability to act in extreme situations, respect for military service and to form the fundamentals of life safety.

Military and patriotic education of students is developed by means of modern forms and methods such as military training, military and sports competitions, patriotic events, the participation in military and combat operations, the work in volunteer battalions, volunteering, etc. The presented techniques of military and patriotic education of students under martial law include such elements as the cultivation of a sense of responsibility for the state, national consciousness, fostering high moral and ethical culture, teaching the basics of combat training and life safety.

Keywords: military and patriotic education, students, conditions of martial law, patriotism, psychological and pedagogical methods, civic position.

Постановка проблеми. Актуальність військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти полягає у тому, що військова агресія та

порушення територіальної цілісності стали викликом для України та її громадян. Тому важливо формувати у молоді міцні основи національної свідомості, готовності відстоювати права та інтереси країни.

Крім того, військово-патріотичне виховання допомагає зберегти й розвивати культурні, національні та історичні традиції, підвищити обороноздатність держави та зміцнити її місце в міжнародному співтоваристві, формувати у молоді високі моральні якості, такі як: патріотизм, солідарність, відповідальність, дисципліна, що є важливими складовими розвитку суспільства та забезпечення його стабільності.

У зв'язку з розпочатою збройною агресією російської федерації проти нашої держави, особливо важливим стало розроблення та впровадження ефективних психолого-педагогічних методів, форм та прийомів військово-патріотичного виховання української молоді. Метою яких є формування міцних основ національної свідомості, почуття поваги до Батьківщини та її громадян, готовності відстоювати їх права та інтереси незважаючи на загрози, які створює армія супротивника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток військово-патріотичного виховання потребує оновлення військової символіки та ритуалів, які базуються на національно-історичній спадщині, змін у нормативно-правовій базі, зокрема, за допомогою наступних документів: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (2015 р.), «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019 р.), «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо питань національно-патріотичного виховання та молодіжної політики» (2022 р.), «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходи щодо її реалізації до 2025 року» (2022 р.), «Заходи щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2022 р.) тощо.

Багато видатних вітчизняних та зарубіжних вчених-педагогів, таких як Г. Вашченко, А. Дістервег, О. Духнович, Дж. Дьюї, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе звертали увагу на окреслену проблематику.

Варто зазначити, що питання патріотизму, сутності патріотичної свідомості, почуттів індивідів, зокрема й любові до Батьківщини, знайшла своє відображення у вітчизняній (В. Бичко, Л. Буєва, О.Забужко, І. Надольний, Л. Сохань, І. Стогній, В. Шинкарук) та зарубіжній (І.Кант, К.Роджерс, Е.Фромм) філософії.

Для нас важливою є ідея взаємозалежності людини та суспільства, а також активне проявлення патріотизму у діяльності та спілкуванні. У психології, поняття «військово-патріотичного виховання» досліджувалося такими вченими як І. Бех, А. Богущ, М. Боришевський, Л. Долинська, М. Зубалій, О. Киричук, В. Котирло, О. Остапенко, О. Роменець, Д. Сидорчук, Ю. Трофімов, О. Чебикін та інші [1; 2; 3; 4; 5].

Отож, військово-патріотичне виховання становить особливу соціальну практику, яка включає ідеологічні, навчально-методичні, програмно-нормативні, теологічні та організаційно-педагогічні складові для задоволення потреб суспільства у вихованні молоді на національних традиціях українського народу і відображення його соціального, економічного, оборонного, культурного та духовного потенціалу.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність, структуру та особливості військово-патріотичного виховання, розглянути ефективні психолого-педагогічні методи, форми, прийоми військово-патріотичного виховання та реалізацію їх у процесі виховної діяльності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сутність військово-патріотичного виховання здобувачів закладів освіти полягає у вихованні патріотичних почуттів та національної свідомості, дисципліни, порядку, відповідальності та готовності до захисту Батьківщини, а також усвідомленні важливості історії та культури своєї країни. До завдань військово-патріотичного виховання входить поглиблення знань з основ безпеки життєдіяльності, медичної та фізичної підготовки, розвитку духовних та моральних якостей здобувачів вищої освіти.

Окрім того, значущою складовою військово-патріотичного виховання є формування у вихованців здатності до колективної діяльності та співпраці, розвиток комунікативних навичок та лідерських якостей. Важливе значення має виховання поваги до військової служби та військовослужбовців, які гарантують безпеку країни.

Досягнення цих цілей забезпечується системою заходів, які включають в себе військову підготовку, вивчення історії, культури, традицій України та інших держав, участь у патріотичних ініціативах, організацію волонтерської діяльності, а також залучення до різних форм військово-патріотичної роботи працівників військових кафедр та інших структурних підрозділів вищих закладів освіти.

Таким чином, військово-патріотичне виховання має важливе значення для формування громадянського світогляду, патріотичних почуттів та національної свідомості молоді, що є вагомим внеском у зміцнення обороноздатності та готовності до захисту країни у разі загрози її територіальній цілісності та національній безпеці.

Структура військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти включає наступні складові елементи.

Першим етапом є формування патріотичної свідомості та виховання національної гордості, що включає в себе вивчення історії Батьківщини, культури, традицій та національних цінностей.

Другим етапом є формування військової дисципліни, знання військових та правових норм, що включає в себе ознайомлення зі структурою та функціонуванням Збройних Сил України, знання правил взаємодії з

військовими частинами, військовою технікою, вивчення канонів поведінки та дисципліни.

Третій етап характеризується набуттям фізичної та психологічної стійкості, що включає в себе тренування, вправи, заняття спортом, а також вдосконалення психологічної стійкості, здатності до прийняття важливих рішень.

Крім того, складовим елементом військово-патріотичного виховання є практичне навчання військових дій, таких як стрільба, техніка ведення бойових дій та інші військові навички.

Структура військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти є досить різноманітною, залежно від конкретної програми, цілей, завдань. Розглянемо основні з них.

Фізичне виховання. Фізичний розвиток та здоров'я є важливими компонентами військово-патріотичного виховання. Зокрема, здобувачі вищої освіти повинні мати достатній рівень фізичної підготовки, яка є необхідною для виконання військових обов'язків та забезпечення національної безпеки. Також, фізичне виховання сприяє формуванню волі, витривалості та відповідальності.

Духовно-моральне виховання. Духовно-моральне виховання є не менш важливим компонентом військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти, воно сприяє формуванню високих моральних якостей, таких як чесність, справедливість, відповідальність, повага до прав людини, національної свідомості та готовності до служіння Україні.

Культурологічне виховання. Культурологічне виховання має на меті формування у здобувачів вищої освіти національної свідомості, розвитку патріотичних почуттів, глибокого розуміння культурної спадщини та історії України. Зокрема, у рамках культурологічного виховання проводяться екскурсії до музеїв, історичних місць, пам'ятників, організовуються лекції, дискусії на тему минувшини України, національної культури та традицій українського народу.

Культурно-масове виховання та туризм. Організація туристичних походів, фестивалів, концертів, квестів та інших масових подій сприяє формуванню духовності, патріотизму, підтримує колективний дух та згуртовує здобувачів вищої освіти в єдину команду.

Політичне виховання. Політична свідомість, знання Конституції та законів країни, громадянська позиція та активна участь у цивільному житті країни є невід'ємною складовою військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти.

Враховуючи всі вищезазначені складові, можна стверджувати, що військово-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти має комплексний характер та передбачає різноманітні форми та методи впливу на особистість

здобувача вищої освіти, що сприяють формуванню патріотичної свідомості та почуття любові до Вітчизни.

Особливості військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти полягають у врахуванні специфіки військової служби та її впливу на формування патріотичних почуттів. Однією з особливостей є акцент на важливості національної ідеї та цінностей, які сприяють розвитку патріотизму.

Також, до особливостей військово-патріотичного виховання ми відносимо:

1. Використання військових символів та традицій для формування почуття належності до держави та її армії.
2. Проведення військово-патріотичних заходів, які мають на меті показати важливість служби для держави та її громадян.
3. Відпрацювання практичних навичок та вмінь, які допомагають зробити внесок у розвиток та захист держави.
4. Формування дисципліни, відповідальності та патріотизму через здійснення службових обов'язків.

Важливою особливістю військово-патріотичного виховання є індивідуалізація підходу до здобувачів вищої освіти та забезпечення їх взаємодії з досвідченими військовослужбовцями, які пишаються службою в армії. Такий підхід допомагає забезпечити максимальний позитивний ефект та формування у здобувачів вищої освіти високої мотивації для служби у Збройних Силах України.

Далі, вашій увазі пропонуємо розглянути основні методи військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти, які базуються на принципах психології та педагогіки.

Метод індивідуальної роботи з кожним здобувачем вищої освіти. Цей метод передбачає індивідуальний підхід до кожного здобувача, враховуючи його потреби та інтереси. В рамках цього методу вихованці можуть отримувати індивідуальні завдання, брати участь у персоналізованих тренінгах та семінарах.

Метод військово-патріотичних змагань та ігор. Цей метод базується на тому, що здобувачі вищої освіти навчаються через практичний досвід. Ігри та змагання можуть включати в себе військово-спортивні турніри, тактичні ігри, стрільбища та інші завдання, які допоможуть студентам розвивати вміння й навички, необхідні для служби в армії.

Метод колективної діяльності. Цей метод базується на принципі взаємодії та співпраці. В рамках цього методу вихованці можуть брати участь у командній підготовці, спільних тренуваннях, дискусіях та інших формах колективної діяльності, що дозволить розвивати навички комунікації та лідерства.

Метод військово-патріотичного виховання через мистецтво. Цей метод передбачає використання мистецтва, такого як музика, танці, театральна

постановка, для виховання патріотизму та військово-патріотичного духу у здобувачів вищої освіти.

Метод підвищення рівня самосвідомості та формування національної ідентичності. Для досягнення цієї мети можна використовувати методи індивідуальної та групової роботи, такі як бесіди, дискусії, тренінги, групові вправи, інтерактивні ігри.

До інших методів військово-патріотичного виховання можна віднести використання педагогічних ігор, військово-спортивних змагань, тренувань, мілітарі-розваг, а також вивчення військової техніки, зброї, тактики. Особливу увагу слід приділяти практичній роботі здобувачів на військових полігонах та тренуваннях з військово-стратегічного планування.

Педагоги також можуть використовувати *методи психологічного впливу*, такі як підвищення мотивації до служби в армії, формування дисциплінованості, почуття відповідальності, розвиток лідерських якостей та командної роботи. Крім того, можна використовувати історичні та культурні методи, такі як вивчення історії військових конфліктів, традицій та символіки військових підрозділів.

Важливо, щоб усі методи військово-патріотичного виховання були побудовані на засадах гуманності та прав людини, не призводили до відчуження вихованців від соціуму, а навпаки, сприяли їхньому розвитку та інтеграції в суспільство.

З метою формування військово-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти необхідною умовою є впровадження в освітньо-виховний процес різноманітних форм роботи, а саме:

Військово-спортивні змагання. Вони допомагають вихованцям зрозуміти важливість колективної роботи та дисципліни, а також розвивати фізичну витривалість й волю до перемоги.

Імітаційні військові навчання. Ці тренування можуть допомогти студентській молоді зрозуміти важливість військової дисципліни та порядку.

Патріотичні лекції. Дані лекції передбачають вивчення історії Батьківщини, її традиції, культуру, надихають бути патріотом своєї країни, поважати свою націю та мову.

Військово-патріотичні заходи. Такі заходи, як відзначення військових свят, урочистості вшанування військових героїв, впливають на формування патріотичних почуттів здобувачів вищої освіти.

Приклад військових лідерів, які володіють високими показниками патріотизму та дисципліни, може стати джерелом натхнення для вихованців. Скажімо, показ фільмів про подвиги військових героїв, виступи військових лідерів, які діляться своїм досвідом та історіями успіху є досить ефективними.

Індивідуальні роботи, серед яких написання есе, рефератів, доповідей, стимулює розвиток військово-патріотичних якостей у здобувачів вищої освіти. Такі завдання дозволяють здобувачам вищої освіти поглибити свої

знання про історію вітчизняної армії та внесок України в світову історію, а також розвивати навички самостійного пошуку і аналізу інформації.

Важливою формою військово-патріотичного виховання є залучення вихованців до *волонтерської діяльності*. У воєнний час волонтерство є особливо важливим, оскільки конфліктні ситуації призводять до значного погіршення життя людей та вимагають додаткової допомоги та підтримки, а саме:

– *допомога пораненим та хворим*: у воєнний час, коли багато людей можуть бути поранені або хворіти, волонтери можуть допомагати медичним працівникам, забезпечувати потрібну медичну допомогу та догляд за пораненими або хворими;

– *допомога біженцям*: волонтери можуть допомагати біженцям, які змушені покинути свої домівки через війну, забезпечувати їм житло, їжу та інші необхідні речі;

– *підтримка родин військовослужбовців*: волонтери можуть допомагати родинам військовослужбовців, забезпечуючи їм матеріальну підтримку, розважальні програми та психологічну підтримку;

– *поширення інформації*: волонтери можуть допомагати збирати та поширювати інформацію про воєнні події, про права людей, про допомогу, яку можна отримати від уряду або недержавних організацій;

– *збір та доставка гуманітарної допомоги*: волонтери можуть займатися збором та доставкою гуманітарної допомоги для потребуючих, таких як харчові продукти, одяг, медикаменти, теплі речі та інше.

Волонтерська діяльність воєнного часу є дуже важливою для забезпечення потреб допомоги людям, які постраждали від війни, а також для збереження морального духу та єдності суспільства під час кризових ситуацій.

Усі вище окреслені дії сприяють формуванню у здобувачів вищої освіти відчуття патріотизму, допомагають зрозуміти важливість підтримки військовослужбовців, а також розвивати соціальну відповідальність.

Висновки. Таким чином, остаточний вибір методів, форм та прийомів військово-патріотичного виховання залежить від багатьох факторів, таких як особливості аудиторії, мети, завдань виховного процесу, доступності ресурсів тощо. Проте, важливо пам'ятати, що військово-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти в умовах дії воєнного стану в Україні є важливим елементом їх формування як громадян, здатних висловлювати власну точку зору, критично мислити, активно долучатися до участі у громадському житті. І суттєво необхідним є роль науково-педагогічних працівників, яким необхідно виявляти особисту відповідальність та готовність бути прикладом для своїх вихованців у справі військово-патріотичного виховання.

Література:

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ : Сфера, 2014. 29 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 9(27) 2023

2. Зубалій М. Д. Сутність і зміст поняття «Військово-патріотичне виховання». *Освіта і управління*. 2003. №2. Т. 6. С. 110–116.

3. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Т. 1. К., 2010. 272 с.

4. Остапенко О. І. Концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України. *Фізичне виховання в рідній школі*. 2016. №6. С. 33–35.

5. Сидорук Д. Г. Соціологія особистості: проблеми та шляхи їх вирішення: монографія. Хмельницький : Видавництво НАПВУ, 2000. 88 с.

References:

1. Bekh, I. D. (2014). Prohrama ukraïnskoho patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [The Program of Ukrainian patriotic upbringing of children and student youth]. Kyiv: «Sfera». [in Ukrainian].

2. Zubalii, M. D. (2003). Sutnist i zmist poniattia «Viiskove-patriotychne vykhovannia» [The essence and contents of the concept “Military and patriotic upbringing”]. *Osvita i upravlinnia*. [in Ukrainian].

3. Zubalii, M. D. (2010). Formy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia doprizovnoi molodi [Forms of military and patriotic education of pre-conscription youth]. Vol. 1. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Ostapenko, O. I. (2016). Kontseptualni zasady reformuvannia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi Ukrainy [Conceptual principles of reforming military and patriotic upbringing of children and student youth in Ukraine]. *Fizychne vykhovannia v ridnii shkoli*, 6, 33-35. [in Ukrainian].

5. Sydoruk, D. H. (2000). Sotsiologhiia osobystosti: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Sociology of personality: problems and ways of their solution]. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NAVPU. [in Ukrainian].